

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА ПОРУШЕННЯ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ольга Ганич,

асистентка кафедри менеджменту і господарського права
Донецького національного технічного університету

У статті обґрунтовуються напрями удосконалення інституту відповідальності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та попередження правопорушень при здійсненні ними кредитних операцій.

Ключові слова: відповідальність суб'єктів господарювання, кредитні операції, валютний контроль, нормативно-правові акти.

На стан економічної безпеки нашої країни великий вплив справляють як внутрішні, так і зовнішні економічні, політичні, фінансові й інші процеси. Недосконалість правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД), суперечливість норм законодавчого регулювання, залежність національної валюти від курсів іноземних валют, невизначеність спільних дій державних органів щодо попередження правопорушень і притягнення до відповідальності призводить до зростання тіньової економіки.

Зростання залежності та вразливості від негараздів світової фінансової системи спостерігається у країн із відносно слабкими фінансово-кредитними системами, до яких належить і Україна [1, с. 15–18]. А основними правопорушеннями у фінансовій системі є протиправні кредитні операції [2, с. 48].

У практиці зовнішньої торгівлі за останні два десятиріччя значно зросла роль кредиту. З наданням кредитів пов'язані як експорт, так і імпорт, вирівнювання платіжних балансів різних держав [3, с. 374]. Відповідно до ст. 140 Господарського кодексу (далі – ГК) України одним із джерел формування майна суб'єктів господарювання визнано кредити банків та інших кредиторів.

Можливість залучення українськими суб'єктами господарювання зовнішніх фінансових ресурсів за останній час значно погіршилася через підвищення вартості іноземної валюти та/або процентних ставок.

С. Андросов провів аналіз факторів, що сприяють здійсненню господарських правопорушень у сфері банківського кредитування [4, с. 6–13], які, безперечно, мають вплив і на порушення кредитних операцій у зовнішньоекономічній діяльності. Але, враховуючи специфіку ЗЕД, дослідження операція потребує додаткового аналізу.

Метою цієї статті є обґрунтування напрямів удосконалення інституту відповідальності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та попередження правопорушень при здійсненні ними кредитних операцій.

Одержання резидентами кредитів в іноземній валюті від нерезидентів, які ведуть свою господарську діяльність за межами України, є зовнішньоекономічною діяльністю відповідно до п. 1 ст. 377 ГК України. Гроші в іноземній валюті, призначені для здійснення фінансових зобов'язань, відповідно до законодавства є коштами суб'єктів господарювання у складі майна, що потребує перетинання митного кордону України. Та відповідно до ст. 4 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. (далі – Закон про ЗЕД) кредитування – це один із видів операцій у зовнішньоекономічній діяльності, що відбувається між суб'єктами ЗЕД. Відповідно до п. 2 ст. 345 ГК кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, що укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі.

Згідно з Указом Президента «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства» від 27.06.1999 р. № 734/99 (далі – Указ) договори, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за запозиченими у них кредитами, позиками в іноземній валюті, підлягають реєстрації Національним банком України (далі – НБУ).

У разі одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів без реєстрації договорів із резидентів стягуються штрафні санкції у сумі, еквівалентній 1 % розміру одержаного кредиту чи позики і перерахованій у національну валюту України за офіційним курсом НБУ на день одержання кредиту, позики з подальшою обов'язковою реєстрацією зазначених договорів. Штрафи повинні сплачуватися, згідно з Указом, не пізніше п'яти днів з дня вручення резиденту, нерезиденту рішення про накладення штрафу. У разі несплати штрафу у зазначений строк сума штрафу списується з рахунків резидента, нерезидента відповідно до законодавства.

НБУ зобов'язав комерційні банки на вимогу Державної податкової адміністрації в безакцептному порядку списувати кошти своїх клієнтів, що мають податкову заборгованість, не тільки з розрахункового, а й з усіх інших рахунків, у тому числі валютних. Зрозуміло, що така вимога збільшить відтік за кордон іноземної валюти, а юридичні особи, що мають кошти на закордонних рахунках, звичайно, не поспішатимуть їх повертати [1, с. 182]. Але слід зазначити, що Указ не передбачав строк, протягом якого суб'єкт ЗЕД повинен надати відповідні документи після укладення кредитного договору для подальшої реєстрації такого договору. Також не визначена процедура притягнення до відповідальності нерезидента за недодержання умов законодавства щодо такої реєстрації й умови обов'язкової подальшої реєстрації договору після накладення санкції державної податкової служби. Постає питання: чи потрібна взагалі така реєстрація, коли кредит вже отримано, тобто здійснено зобов'язання іноземного суб'єкта господарювання перед національним суб'єктом ЗЕД за кредитним договором (контрактом)? Крім реєстрації договорів, одержання кредитів в іноземній валюті від іноземних суб'єктів господарювання потребує індивідуальної ліцензії, яка видається на період, необхідний для здійснення разової валютної операції, відповідно до ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 р. (далі – Декрет).

Обов'язок НБУ щодо видачі ліцензії регламентовано п. 2 ст. 44 Закону України «Про Національний банк України» (далі – Закон про НБУ) від 20.05.1999 р. № 679-XIV. Згідно з п. 4 наведеної норми НБУ має право застосовувати заходи відповідальності до резидентів і нерезидентів за порушення правил валютного регулювання. Санкції, передбачені Декретом, застосовуються НБУ та за його визначенням – підпорядкованими йому установами.

Санкції за порушення правил валютного регулювання застосовувалися НБУ до банків та інших фінансово-кредитних установ. А при порушенні валютного законодавства іншими резидентами та нерезидентами (суб'єктів ЗЕД) до відповідальності притягає державна податкова служба. Отже, посилання на органи, що мають право притягати до відповідальності, у ст. 44 Закону про НБУ є неточним, а суб'єкти правопорушення – нерезиденти, зазначені у наведеній нормі, на практиці ніколи не притягалися відповідними державними органами України до відповідальності за здійснення кредитного договору з українським суб'єктом господарювання без реєстрації або без отримання ліцензії НБУ.

Індивідуальна ліцензія видається НБУ, як що термін і суми надання й одержання кредитів в іноземній валюті перевищують встановлені законодавством межі.

Л. Кравченко зазначав, що граничних термінів надання й одержання кредитів та їх сум в

іноземній валюті законодавством України не встановлено [5, с. 139]. Однак такий строк має бути врегульований контрагентами у зовнішньоекономічному договорі (контракті), тобто у відповідному кредитному договорі між суб'єктами ЗЕД, що повинно відповідати умовам вільного волевиявлення сторін господарського договору, передбаченого п. 4 ст. 179 ГК України. Крім того, за здійснення кредитних операцій з валютними цінностями без одержання індивідуальної ліцензії НБУ резидент притягається до відповідальності: з нього стягується штраф у сумі, еквівалентній сумі зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за обмінним курсом НБУ на день здійснення таких операцій. Уточнення потребує словосполучення «сума зазначених валютних цінностей».

Оскільки може відбуватися два різних правопорушення: перевищення терміну кредитного договору та перевищення суми договору, повинні застосовуватися різні стягнення. У першому випадку сума штрафу дорівнювала сумі валютних цінностей, що перераховані після закінчення строку договору, у другому – сумі валютних цінностей, що перевищили суму, зазначену у договорі (контракті).

Отже, законодавством встановлено два порушення та дві санкції при здійсненні кредитування між суб'єктами ЗЕД. При отриманні коштів в іноземній валюті за договором кредитування від іноземного суб'єкта господарювання національний суб'єкт ЗЕД без реєстрації такого договору сплачує штраф у розмірі 1 % суми одержаного кредиту, а отримання таких коштів без одержання ліцензії – у розмірі, що дорівнює сумі кредиту.

Ліцензію повинен отримувати один із контрагентів. Разом із тим, навіть, якщо таке зобов'язання було передбачено у кредитному договорі (контракті) сторонами та покладено на іноземного суб'єкта господарювання, до відповідальності притягають національного суб'єкта ЗЕД.

Уточнення потребує також словосполучення «санкції за проведення вказаної операції без належної ліцензії можуть бути застосовані до обох сторін». Мабуть не до «обох сторін», а до «однієї із сторін, на яку покладено контрактом зобов'язання щодо отримання ліцензії», що виглядатиме більш коректним, оскільки за одне правопорушення до відповідальності повинна притягатися лише одна особа – правопорушник. Крім того, обов'язок отримання ліцензії може бути покладений (як на резидента, так і на іноземного суб'єкта господарювання) і це не виключає можливості притягнення до відповідальності останнього. Однак адміністративно-господарські санкції за згадане порушення застосовуються тільки до національного суб'єкта ЗЕД. Також слід зазначити, що процедура притягнення до відповідальності нерезидента чинним законодавством не передбачена. Отже, з переліку потенційних правопорушників правил валютного регулювання через неотримання ліцензії слід на законодавчому рівні виключити нерези-

дентів і покласти зобов'язання її отримання лише на українського суб'єкта господарювання, що отримує кредит в іноземній валюті від нерезидента.

Валютний контроль щодо здійснення кредитування між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності майже не здійснюється. Основна причина – недоліки правового забезпечення зазначеної операції, відсутність чіткої регламентації процедури «легалізації» отримання кредиту від нерезидента та притягнення до відповідальності за недотримання умов здійснення такого кредитування відповідно до національного законодавства.

На сьогодні ефективність отримання та використання іноземних кредитів занадто низька через неврегульованість відносин із міжнародними фінансовими організаціями, наявність зовнішнього боргу, недостатню кількість вигідних інвестиційних проектів, ненадійні гарантії уряду. Для подолання зазначених проблем необхідна взаємодія різних галузей законодавства, що мають вплив на здійснення зазначених зобов'язань, а також вдосконалення та уніфікація норм господарського законодавства, що регулює здійснення валютних операцій (у тому числі кредитування) між національними суб'єктами господарювання й їх іноземними контрагентами.

Слід зазначити, що в деяких пострадянських країнах склалася схожа ситуація. Так, щоб припинити створення простроченої заборгованості уряд Білорусі надав Мінфіну право проводити платежі за іноземними кредитами, що отримані під гарантії уряду з його валютного рахунку, якщо в позичальника бракує коштів. При цьому з позичальником укладається договір про повернення сплачених сум у період до 6 місяців від дати проведення платежу із платою 8 % річних. Але, незважаючи на прийняті заходи ситуація майже не змінилася [6, с. 66]. Така ситуація має місце і в Україні, оскільки законодавче забезпечення здійснення зазначених операцій не відповідає сучасним світовим процесам та умовам безпеки економіки, складовою якої є фінансова безпека. А тому її незахищеність при порушенні порядку здійснення валютних операцій і господарського законодавства учасниками зовнішньоекономічних відносин призводить до глобальних загроз і втрати економічної самостійності.

Стаття 16 Закону про ЗЕД присвячена ліцензуванню зовнішньоекономічних операцій, але отримання кредиту в іноземній валюті від нерезидента носить специфічний характер і потребує додаткового правового забезпечення, що дозволить попереджати правопорушення й уникати відповідальності.

Здійснення зобов'язань за кредитними договорами повинно відповідати принципу публічності, що в Україні, як зазначав М. Адріанов, базується на системі реєстрації таких договорів, реєстрації забезпечувальних угод, достовірності зареєстрованих відомостей, відкритості для заінтересованих осіб тощо [7]. Процедура отримання кредитів в іноземній валюті від нерезидентів має передбачати порядок належного здійснення зазначених операцій, сприяти ефективності державного контролю за діяльністю суб'єктів ЗЕД, розширенню функцій державних органів щодо взаємодії, аналізу та прогнозування наслідків кредитування, розробленню нових заходів захисту національної економіки та зменшенню впливу іноземної валюти на коливання і курс національної, а регламентація застосування санкцій за недотримання правил здійснення таких операцій повинна бути відтворена на законодавчому рівні, що відповідає загальним вимогам ГК України.

Заслугує на увагу той факт, що реєстрація договору кредитування в іноземній валюті між суб'єктами ЗЕД не відбувається одночасно із отриманням ліцензії. Слід визнати, що проблема притягнення до відповідальності за здійснення кредитування у ЗЕД в іноземній валюті без реєстрації договору й отримання ліцензії тривалий час залишається відкритою. Відповідно до ст. 56 Закону про НБУ та з метою приведення нормативно-правових актів до вимог п. 2.33 наказу Міністерства юстиції «Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативно-правових актів у Міністерстві юстиції України та скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів» від 12.04.2005 р. № 34/5 НБУ прийняв постанову № 79 про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Правління НБУ від 17.02.2009 р., за якою втратило чинність Положення № 602, що встановлювало порядок реєстрації договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за залученими від нерезидентів кредитами, позиками в іноземній валюті, а також встановлювало розмір штрафних санкцій за правопорушення при здійсненні таких операцій. Отже, на сьогодні норми наведеного акта не є дійсними та відповідно за порушення суб'єктами ЗЕД правил здійснення кредитних операцій в іноземній валюті нормативно-правові підстави не передбачені, тобто санкції взагалі не застосовуються.

Висновки

Нормативно-правові акти НБУ, прийняті на виконання Указу, не були приведені у відповідність із нормами Декрету. Узгодження колізій повинно знайти своє відображення у Законі України «Про валютне регулювання та валютний контроль в Україні», проект якого передбачає скасувати Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» та багато інших нормативно-правових актів, норми яких неузгоджені. У зазначеному законопроекті слід передбачити загальний перелік правопорушень валютного законодавства та заходів відповідальності до суб'єктів ЗЕД. Оскільки Закон щодо валютного регулювання та валютного контролю ще не прий-

нятий, зазначена сфера на сьогодні має регулюватися підзаконними нормативно-правовими актами, що не відповідає загальним засадам господарсько-правової відповідальності у ЗЕД, передбачених ст. 216 ГК та ст. 32 Закону про ЗЕД.

Суперечливість підзаконних нормативно-правових актів і неузгодженість їх норм із нормами законодавчих актів призводять до того, що кредитні операції в іноземній валюті між учасниками зовнішньоекономічних відносин не потрапляють під вплив державного валютного контролю, що обмежує кредитні ресурси країни, створює «штучний попит» на такі іноземні кредити, призводить до збільшення зовнішнього боргу та заборгованості українських суб'єктів господарювання. На сьогодні нагріла необхідність на законодавчому рівні налагодити механізм і законність процедури отримання та використання кредитів від нерезидентів, підвищення вимог до проектів, що здійснюються за рахунок іноземних кредиторів, та відповідальності національних суб'єктів господарювання за порушення норм валютного законодавства, а також за неефективне використання кредитних ресурсів.

Аналіз сучасного стану економіки країни дає можливість стверджувати, що замість негайного вирішення глобальних проблем і розроблення заходів їх подолання, підвищення якості зовнішньоекономічної політики, опанування наукових досягнень цієї сфери, необхідності зміцнення фінансово-кредитної системи України національне законодавство, а саме суперечливість і недосконалість його норм, зумовлює за непад, пригнічує економічну стабільність.

Одним з найдієвіших засобів усунення суперечливості норм господарського законодавства, контролю та притягнення до відповідальності суб'єктів ЗЕД за порушення порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів повинні бути норми права, які пропонуємо передбачити у проекті Закону «Про валютне регулювання та валютний контроль в Україні»:

«1. Одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів без реєстрації кредитних договорів Національним банком України тягне накладення штрафу на резидента у сумі, еквівалентній одному відсотку розміру одержаного кредиту чи позики і перерахований у національну валюту України за офіційним обмінним курсом Національного банку України на день одержання кредиту, позики.

Здійснення кредитного договору без подальшої обов'язкової реєстрації після застосування санкції (п. 1) тягне накладення штрафу на резиде-

дента у сумі, еквівалентній розміру одержаного кредиту чи позики і перерахований у національну валюту України за офіційним обмінним курсом Національного банку України на день одержання кредиту, позики.

2. Здійснення кредитних операцій з валютними цінностями без одержання індивідуальної ліцензії Національного банку України, якщо термін надання й одержання кредитів в іноземній валюті перевищує встановлені законодавством межі тягне накладення штрафу на резидента у сумі, еквівалентній одному відсотку розміру валютних цінностей і перерахований у валюту України за обмінним курсом Національного банку України на день здійснення таких операцій.

Здійснення кредитних операцій з валютними цінностями без одержання індивідуальної ліцензії Національного банку України, якщо суми надання й одержання кредитів в іноземній валюті перевищують встановлені законодавством межі тягне накладення штрафу на резидента у сумі, еквівалентній розміру зазначених (перевищених) валютних цінностей і перерахований у валюту України за обмінним курсом Національного банку України на день здійснення таких операцій».

Література

1. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. – К., 2001. – 309 с.
2. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Законодавче та навчально-методичне забезпечення економічної політики держави в сфері державного моніторингу // Законодательное обеспечение экономической политики государства и юридическое образование: Материалы междунар. науч.-практ. конф., Донецк, Святогорск, 16–17 апреля 2009 г. – Д., 2009. – С. 44–48.
3. Стровский Л. Е., Казанцев С. К., Паршина Е. А. Внешнеэкономическая деятельность предприятия. – М., 1999. – 824 с.
4. Андросов С. М. Забезпечення виконання господарських зобов'язань у сфері банківського кредитування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Д., 2008. – 18 с.
5. Кравченко Л. М. Правові засади валютного регулювання і контролю в Україні. – К., 2005. – 156 с.
6. Кредитная политика Белоруссии: проблемы и рекомендации / Под ред. О. С. Булко. – М., 1998. – 135 с.
7. Адріанов М. Принципи публічності як елемент забезпечення виконання кредитних зобов'язань // Право України. – 2004. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoznaves.com.ua/period/chapter/2/38/1504#chapter>.

В статтє обосновываются направления совершенствования института ответственности субъектов внешнеэкономической деятельности и предупреждения правонарушений при осуществлении ними кредитных операций.

The article substantiates the direction of improving the accountability of the Institute of foreign economic activity and preventing crime in the exercise of their lending operations.

